

*Marek Zirk-Sadowski, Tomasz Bekrycht**

FILOZOFIA PRAWA A TEORIE WYKŁADNI PRAWA (WYBRANE ZAGADNIENIA)¹

Streszczenie. Treść artykułu w sposób szkieletowy przedstawia problematykę związaną z teoriami wykładni prawa. Autorzy wskazują na dwie postawy metodologiczne względem poznawania interpretacji prawa, które skutkują opisowymi i normatywnymi teoriami wykładni prawa, a także na wykształcenie się pojęcia „teorii-koncepcji” w wykładni prawa. Autorzy wyróżniają trzy grupy takich teorii-koncepcji w polskiej teorii prawa.

Słowa kluczowe: filozofia prawa, teorie wykładni prawa, metodologia prawa, stosowanie prawa.

Współcześnie jednym z ważnych obszarów aktywności filozofii prawa jest analiza zagadnień, które ujawniają swoją problematykę na gruncie poznawania interpretacji prawa.

Porzucenie prostego, pozytywistycznego modelu języka prawnego i metod praktyki prawniczej doprowadziło do powstania skomplikowanego obrazu tzw. teorii wykładni prawa. Zwrot „teorie wykładni”, używany w wielu rozważaniach prawniczych, budzi jednak wiele kontrowersji. Jeśli przyjąć, że pojęcie teorii należy raczej do kategorii nauk opisujących świat przyrodniczy i mających na celu sformułowanie ogólnych praw rządzących tą rzeczywistością, to niewątpliwie używanie terminu „teoria” w kontekście badań prawniczych jest dość ryzykowne.

Oczywiście, istniałaby możliwość badania zagadnienia wykładni prawa we wskazanym powyżej sposób, lecz takie badanie miałoby niewiele wspólnego z tym, czego prawnicy oczekują od teorii wykładni w swej praktyce. W pragmatycznym ujęciu wymagałoby to całkowicie zewnętrznego spojrzenia na procesy wykładni i przede wszystkim ujęcia opisowego. Zewnętrzne spojrzenie oznaczałoby traktowanie wykładni np. tylko jako pewnych zachowań, skoncentrowanie się na odkrywaniu regularności tych zachowań i wyjaśnianiu powodów tych regularności².

* Uniwersytet Łódzki, Wydział Prawa i Administracji, Katedra Teorii i Filozofii Prawa, msadowski@wpia.uni.lodz.pl, tomaszbekrycht@wpia.uni.lodz.pl.

¹ Artykuł powstał w ramach realizacji projektu „Demokratyczna legitymizacja wpływu orzeczeń sądowych na system tworzenia prawa”, nr 2015/19/B/H5/03114, finansowanego ze środków Narodowego Centrum Nauki.

² Obecnie próbuje się w ten sposób badać zjawisko wykładni z punktu widzenia teorii racjonalnego zachowania, która swoje podstawy czerpie głównie z teorii gier. Ekonomiczne podejście do prawa jest przykładem podejścia umożliwiającego takie ujęcie wykładni prawa (Stelmach, Brożek, Załuski 2007).

Najczęściej pojęcie teorii prawa funkcjonuje w prawoznawstwie w innym, „słabszym” znaczeniu. Badacz wykładni stara się przedstawiać ją z perspektywy podmiotu, który zazwyczaj dzieli jakieś przekonania normatywne i wartości z badanym interpretatorem. Nie wyklucza to opisowości w tych teoriach, ale opisowość ta bazuje na wspólnym rozumieniu normatywności. Jest to zjawisko typowe dla nauk badających obiekty kulturowe. Możliwość wskazania, wyodrębnienia obiektu kulturowego wymaga wspólnego z jego twórcą rozumienia symboli. Dopiero opierając się na takim wspólnym „zanurzeniu” w kulturę, można opisywać jej elementy, wyodrębniać je i porównywać (Gizbert-Studnicki, Dyrda, Grabowski 2016, 262–401).

Takim opisem nadbudowanym na wspólnym rozumieniu mogą być regularności spotykane w orzeczeniach sądowych oraz praktyka interpretacyjna, a czasami wykorzystanie wiedzy z innych nauk, takich jak logika, lingwistyka itp. Ponieważ opis nie rozpoczyna się od jakiegoś punktu obiektywnego i neutralnego, lecz poprzedzony jest wstępnym zrozumieniem procesów wykładni, choćby dzięki uczestniczeniu w wiedzy i praktyce prawniczej, to jest to opis w innym rozumieniu niż występujący w naukach przyrodniczych.

Tak rozumiana „słabsza” opisowość staje się podstawą do wysuwania różnych rad i wskazówek pod adresem praktyki prawniczej. Dąży się do udoskonalenia wykładni dzięki wykorzystaniu rezultatów innych nauk czy znalezieniu słabości w dotychczasowej tradycji interpretacyjnej. Uzupełnianie twierdzeń opisowych na temat wykładni wysuwaniem pod jej adresem postulatów powoduje, że niekiedy proponuje się nazywanie tych teorii „normatywnymi koncepcjami wykładni”. Słowo „koncepcja” sugeruje, że spójność rad z opisem nie jest aż tak silna, aby użycie słowa „teoria” w tym kontekście było zasadne (Zieliński 2010, 68).

Często teorie wykładni przedstawiają się głównie jako opisowe, a później, w miarę upływu lat, zostaje im nadany charakter normatywny. Tak stało się z teorią Jerzego Wróblewskiego, której sam jej autor nadawał opisowy charakter, a która obecnie jest odczytywana jako koncepcja normatywna, czyli zbiór postulatów skierowanych do interpretatora. Należy przypomnieć, że sam Wróblewski w 1990 r. stwierdzał, że w Polsce normatywna teoria wykładni nie została jeszcze zbudowana (Wróblewski 1990, 97; Zieliński, Zirk-Sadowski 2011, pkt X).

Niektóre teorie wykładni są budowane wprost jako normatywne. Taki charakter ma w Polsce teoria Macieja Zielińskiego, nazywana derywacyjną teorią wykładni. Jej celem jest – w oparciu o wiedzę o języku, logikę i teorię komunikacji – udzielenie interpretatorowi prawa szeregu rad i wskazówek poprzez sformułowanie reguł poprawnej wykładni.

Z kolei z punktu widzenia celu badawczego można wskazać następujące typy teorii wykładni prawa.

Po pierwsze, istnieją teorie wykładni badające wykładnię jako obiekt taki sam jak ten, który jest przedmiotem nauk empirycznych. Wykładnia nazywa wówczas pewne aspekty zachowań prawników. Mogą to być np. teorie ekonomiczne czy

socjologiczne wykładni prawa. Teorie te są często poprzedzone modelowaniem matematycznym lub logicznym procesów wykładni, a empiria jedynie sprawdza trafność tych modeli. Zdarzają się jednak w teorii prawa modele czysto logiczne (ekstensjonalne) procesów wykładni, które nie są następnie we wspomniany sposób sprawdzane, ponieważ ich celem jest modelowanie znanych powszechnie przez prawników czynności interpretacyjnych³.

Po drugie, można wskazać teorie wykładni ujmujące wykładnię jako obiekt kulturowy i badające ją z perspektywy podmiotu, który dzieli jakieś przekonania i wartości z badanym interpretatorem. W tej grupie teorii wykładni mieści się większość prawniczych teorii wykładni, zaś z punktu widzenia metodologicznego należy uznać za słuszną tezę Macieja Zielińskiego, iż powinno się w stosunku do nich używać nazwy „koncepcja wykładni” (Zieliński 2010, 67).

Zróznicowanie tego typu teorii-koncepcji wykładni jest bardzo duże, ze względu na proporcje w podejściu do problemu wykładni. Pierwsza grupa teorii-koncepcji kładzie nacisk na wspomniany „słabszy” aspekt opisowy, a nawet tylko do niego się ogranicza. Zazwyczaj opisuje wykładnię jako normatywne zjawisko kulturowe (*ius interpretandi*), odzwierciedlane w orzecznictwie i dogmatykach, nie próbując go korygować ani zasadniczo na nie wpływać. Takie podejście można zauważyć w zbiorach zasad wykładni Lecha Morawskiego. W pracach tych przedstawia się swoiste podsumowanie interpretacyjnego dorobku polskiej kultury prawnej w procesie transformacji (Morawski 2006).

W drugiej grupie teorii-koncepcji zaczyna się od opisu orzecznictwa, a następnie polemizuje się z niektórymi cechami zastanego sposobu interpretowania prawa i formułuje różnego typu postulaty pod adresem praktyki. Wzorcowym przykładem może być klaryfikacyjna koncepcja wykładni prawa Jerzego Wróblewskiego (Wróblewski 1959).

Wreszcie trzecia grupa teorii-koncepcji ma charakter głównie normatywny. W tych teoriach nie rozpoczyna się jednak od analizy orzecznictwa, lecz w prawniczych badaniach nad interpretacją próbuje się aplikować osiągnięcia różnych nauk humanistycznych zajmujących się językiem naturalnym. Osiągnięcia tych nauk stają się w nich podstawą krytyki zastanych prawniczych sposobów interpretacji prawa, a następnie formułowania postulatów, rad i wskazówek pod adresem orzecznictwa i dogmatyk. Choć punktem wyjścia nie jest tutaj zastane orzecznictwo, to celem jest usprawnienie wykładni prawa z perspektywy innych nauk humanistycznych. Wydaje się, że taki właśnie charakter ma derywacyjna teoria wykładni.

Niezależnie od problemu normatywności teorii-koncepcji, należy podkreślić, że różna jest w nich też zawartość elementu heurezy i elementu uzasadnienia.

Z punktu widzenia heurezy w wykładni bada się sposób dochodzenia przez prawników do decyzji interpretacyjnej w procesie wykładni. Z punktu widzenia

³ Z punktu widzenia metodologicznego tę pierwszą grupę teorii wykładni można określić jako teorie w sensie właściwym.

uzasadniania bada się tylko wtórnie wobec tego procesu uzasadnienia decyzji interpretacyjnej. Dla każdego, kto zajmuje się praktyką prawniczą, a w szczególności praktyką sądowego stosowania prawa, jest oczywiste, że proces dochodzenia do decyzji nie zawsze znajduje odzwierciedlenie w uzasadnieniach.

W naukach zajmujących się obiektami naturalnymi (biologia, fizyka itp.) to zjawisko jest znane nawet z anegdot o wielkich uczonych, że czasami przypadkowy bodziec czy intuicja stały się przyczyną odkrycia naukowego (sławna anegdota o Newtonie, jabłku i fizyce).

Inaczej rzecz się ma z badaniem obiektów kulturowych. Jak zauważa Tomasz Spyra, w przypadku obiektów kulturowych ostre przeciwstawienie sposobu odkrycia i uzasadnienia może jednak budzić wątpliwości, gdyż znane prawnikowi metody uzasadniania decyzji interpretacyjnej wpływają na nią, a czasami są wprost stosowane w drodze dochodzenia do decyzji interpretacyjnej (Spyra 2006, 25).

Wspomniana opisowość i normatywność mogą wystąpić zarówno w wymiarze heurezy, jak i uzasadnienia (tenże, 26). W derywacyjnej teorii-koncepcji dąży się do tego, aby normatywność uzasadnienia pokrywała się heurazą ujmowaną normatywnie (postulaty poznawcze pochodzące z innych nauk o języku). W klaryfikacyjnej teorii-koncepcji heuraza ma wyraźnie opisowy charakter, zaś normatywność nadano jej przez normatywne ujęcie uzasadnienia.

Jerzy Wróblewski wprowadził do polskiej teorii prawa pojęcie ideologii wykładni. Ideologia wykładni według tego autora to zbiór wartości lub dyrektyw, które interpretator powinien uwzględniać. Stanowią one przesłanki dyrektyw wykładni oraz określają przesłanki uzasadnienia decyzji interpretacyjnej. Można powiedzieć, że poprzedzają one normatywną teorię wykładni, stanowiąc jej „załączek” (Wróblewski 1990, 93–97).

Rozwijając tę myśl, można postawić tezę, że problem celów wykładni jest również problemem normatywnym, a nie tylko filozoficznoprawnym. W pewnym sensie normatywność zawarta w kulturze prawnej jest afilozoficzna, gdyż powołując się na nią, nie odwołujemy się wprost do żadnego zespołu tez filozoficznych (Wróblewski 1966, 71).

Dana teoria wykładni jest więc niejako „naciskana” – z jednej strony przez filozofię prawa (przede wszystkim epistemologię prawa), a z drugiej przez normatywność samej kultury prawnej, której częścią jest ideologia wykładni lub zespół konkurujących ze sobą ideologii. Filozofię możemy wybierać, ale treść normatywności kultury prawnej jest zastana. Jej podstawowe źródło to praktyka prawnicza, nauka prawa, edukacja prawnicza (wydziały prawa) oraz samo prawo.

Teorie wykładni najczęściej opisują tylko praktykę interpretacyjną i rekonstruują z niej ideologię wykładni lub opisują konkurowanie różnych ideologii wykładni w danym orzecznictwie. Przykładem takiej pracy jest zbiór dyrektyw i zasad wykładni opracowany przez Lecha Morawskiego (Morawski 2002). Normatywność dyrektyw i zasad przedstawiona w tej publikacji nie jest tylko rezultatem normatywnego ujęcia teorii klaryfikacyjnej, lecz przede wszystkim pochodną

normatywności zawartej w samej kulturze prawnej, którą L. Morawski rozumie szeroko – jako wspólną dla kultury krajów Zachodu. Można więc chyba powiedzieć, że cytowana monografia w dużym stopniu wydobywa ideologię wykładni prawa.

Jednak omawianej normatywności nie można mylić z normatywnością samych teorii wykładni. Konstrukcja wykładni jest w nich zbiorem zdań anankastycznych, służących do zbudowania zaleceń normatywnych dla interpretatora. Jest to typowa sytuacja w naukach praktycznych, w których wiedza teoretyczna jest niejako idealną praktyką, źródłem wskazówek, jak skutecznie działać.

W przypadku teorii wykładni może dochodzić do starcia pomiędzy normatywnością pochodzącą z rad nauki a normatywnością kultury prawnej. W niektórych teoriach prawa „postanawia się” zmienić kulturę prawną czy chociaż na nią wpłynąć. Ich twórcy uważają bowiem, iż nauka podważa przydatność lub celowość ustalonych nawyków, przekonań kulturowych. Taka scjentyistyczna funkcja teorii wykładni z reguły jest trudna do zrealizowania. Przeważnie jej upowszechnienie poprzedza okres wytężonej edukacji i propagowania przez przedstawicieli takiej teorii jej głównych tez. Można powiedzieć, że bez zdominowania przez daną teorię dydaktyki prowadzonej na wydziałach prawa, a także środowisk prawników związanych z sądowym stosowaniem prawa, zmiana w normatywnych przekonaniach tworzących kulturę prawną – w tym kulturę interpretowania prawa – jest niemożliwa.

BIBLIOGRAFIA

- Gizbert-Studnicki, Tomasz, Adam Dyrda, Andrzej Grabowski. 2016. *Metodologiczne dychotomie. Krytyka pozytywistycznych teorii prawa*. Warszawa: Wolters Kluwer.
- Morawski, Lech. 2002. *Wykładnia w orzecznictwie sądów*. Toruń: TNOiK „Dom Organizatora”.
- Morawski, Lech. 2006. *Zasady wykładni prawa*. Toruń: TNOiK „Dom Organizatora”.
- Spyra, Tomasz. 2006. *Granice wykładni prawa*. Kraków: Kantor Wydawniczy Zakamycze.
- Stelmach, Jerzy, Bartosz Brożek, Wojciech Załuski. 2007. *Dziesięć wykładów o ekonomii prawa*. Warszawa: Wolters Kluwer business.
- Wróblewski, Jerzy. 1959. *Zagadnienia teorii wykładni prawa ludowego*. Warszawa: PWN.
- Wróblewski, Jerzy. 1966. „Postawa filozoficzna i afilozoficzna we współczesnej teorii prawa”. *Studia Prawnicze* 13: 60–89.
- Wróblewski, Jerzy. 1990. *Rozumienie prawa i jego wykładnia*. Wrocław: Ossolineum.
- Zieliński, Maciej. 2010. *Wykładnia prawa. Zasady, reguły, wskazówki*. Warszawa: LexisNexis.
- Zieliński, Maciej, Marek Zirk-Sadowski. 2011. „Klaryfikacyjność i derywacyjność w integrowaniu polskich teorii wykładni prawa”. *Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny* 73 (2): 99–111.

Marek Zirk-Sadowski, Tomasz Bekrycht

**LEGAL PHILOSOPHY AND THEORIES OF LEGAL INTERPRETATION
(SELECTED PROBLEMS)**

Abstract. The content of the article briefly presents the issues connected with theories of legal interpretation. The authors point to two methodological attitudes towards cognizing legal interpretation. They result in descriptive and prescriptive theories of legal interpretation and indicate creating a notion of “theory-concept” in legal interpretation. The authors mark three groups of such theory-concepts in Polish legal theory.

Keywords: legal philosophy, theories of legal interpretation, legal methodology, application of law.